

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Salih AKYILDIZ¹

Öz

Bu çalışmada sınıf öğretmenliği, okul öncesi ve özel eğitim bölümlerinde okuyan öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında, “Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, sınıf öğretmenliği, okul öncesi ve özel eğitim bölümlerindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşıldığı için ayrıca örneklem alınmamıştır. Araştırmanın bulgularına göre; genel olarak öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının olumlu olduğu; bayan öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre engellilerin eğitim almaları ve çalışma hayatına katılmalarına ilişkin daha olumlu tutuma sahip olduğu saptanmıştır. Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumları, diğer bazı değişkenlere göre farklılaşmaktadır. Araştırma sonucunda şunlar önerilmiştir: Öğretmen adaylarına özel eğitim dersi kapsamında, okul ziyaretleri yapmaları sağlanarak engelli bireyleri yakında tanımaları ve onlara yönelik olumlu tutum geliştirmeleri sağlanabilir. Seçmeli dersler arasına engelli bireyleri tanımalarını sağlayacak dersler konulabilir. Öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında öğretmen adaylarına kaynaştırma eğitimi uygulamalarını gözleme ve uygulamalar yapmalarına katılmaları istenebilir.

Anahtar Kelimeler: Engelli Bireylere Yönelik Tutum, Öğretmen Adayları, Öğretmenlik Mesleği, Öğretmen Eğitimi ve Özel Eğitim.

¹ Yrd. Doç. Dr., KTÜ Fatih Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Trabzon, e-posta: sakyildiz61@gmail.com

EXAMINATION OF THE TEACHER CANDIDATES' ATTITUDES TOWARDS PEOPLE WITH DISABILITIES

Abstract

The purpose of this investigation is to identify preservice preschool and special education teachers' perceptions towards individuals with disabilities. To collect research data, "Attitude Scale towards Disabled" developed by Disability Management Department. Research population is students from general education, preschool education and special education departments of Fatih Education Faculty in Karadeniz Technical University. All population is reached by the researcher, so there is no research sampling. According to the findings, preservice teachers' attitudes are positive in general, female preservice teachers are found to be more positive than male preservice teachers about the education and the employment of individuals with disabilities. Preservice teachers' perceptions towards individuals with disabilities differentiated due to some variables. At the end of the research, to increase preservice teachers' perceptions about individuals with disabilities, it is suggested for them to visit their classrooms and observe. They may take elective courses to be informed about individuals with disabilities. It is also suggested for them to observe and join activities of individuals with disabilities while they are in inclusion classrooms as a part of their practicum program.

Keywords: Attitudes Towards Disabilities, Teacher Candidates, Teaching Profession, Teacher Education and Special Education.

1. Giriş

Öğretmenler, öğrenciler üzerinde etkileme gücü olan kişilerdir. Onlara sadece bilgi ve beceriler kazandırmaz aynı zamanda olgu ve olaylara karşı gösterdikleri tavır ve davranışlarıyla, kişilik özellikleriyle de öğrencilerin olumlu ya da olumsuz tutum ve davranışlar kazanmalarını sağlayabilirler. Öğretmenlerin öğrencileri etkileyen en önemli kişisel özelliklerinden biri de bir duruma ya da insana yönelik tutumlarıdır (Çelik, 2011).

Tutum, “bireyin insanlar, olaylar ve cansız varlıklar karşısında takındığı davranış biçimi” veya “belirli birtakım kişi, nesne ve olaylara karşı sürekli olarak aynı biçimde davranmamıza neden olan öğrenilmiş bir eğilim”(TDK, 2016) olarak tanımlanmaktadır. Tutumlar, “bireyin davranışlarını yönlendiren, güdülenmeye hazırlayan bir etmen” (Erden, 1995, s. 99), “davranışa hazırlayıcı bir eğilim” (Kağıtçıbaşı, 1988, s. 84), “bireyleri belli insanlar, nesnelere ve durumlar karşısında belli davranışlar göstermeye iten öğrenilmiş eğilimler” (Demirel ve Ün, 1987, s. 173-174) olarak da ifade edilmektedirler. Tutumlar, öğrenilmiş eğilimler olarak düşünce ve duygularımıza yön verme, karar ve uygulamalarımızı etkileyebilme potansiyeline sahiptirler. Kendileri gözlenemez ama gözlenebilen bazı davranışlara yol açarlar (Kağıtçıbaşı, 1988). Tutumlar, öğrencilerin davranışlarını etkileyen en önemli kişisel özelliklerden biri olarak görülmektedir (Küçükahmet, 1976).

Bandura'ya (1986) göre bireyin inançları, tutumları ve davranışları arasında bir ilişki vardır. İnsan davranışlarının temelinde tutumlar yer alır. Nitekim öğretmen tutumları üzerine yapılan araştırmalar, öğretmenlerin tutum ve davranışlarının öğrenciler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Yiğiter, 2005; Çapa ve Çil, 2000; Güven, 2001; Temizkan, 2008; Çelik, 2011; Aydın ve Tekneci, 2013; Atıcı, 2014; Genç, 2016a; Genç 2016b). Kişilerin bir başkasına, olguya, olgu ya da nesneye yönelik tutumları bilinirse, o kişinin nasıl davranacağını kısmen kestirmek mümkündür (Arkonaç, 2001; Özyürek, 2006). Diğer taraftan tutumlar yaşantılara bağlı olarak değişebilir. Tutumların değişmesi üzerine yapılan çalışmalar, bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın tutumları değiştirmede önemli değişkenler olduğu sonucuna varılmıştır (Özyürek, 2006).

Türkiye İstatistik Kurumu 2002 yılı verilerine göre nüfusun % 12,29'unu engelliler oluşturmaktadır (TÜİK, 2017). Ülkemizde, özel eğitim hizmetlerinden yararlananların sayısı 2013-14 eğitim-öğretim yılı itibarıyla 261.726'ya ulaşmıştır. Özel gereksinimli öğrencilerin 173.117'si kaynaştırma eğitiminden yararlanmakta; 29.094'ü özel eğitim sınıflarında ve geri kalanı ise özel eğitim okullarında öğrenim görmektedir (ERG, 2014).

Türkiye'de özel gereksinimli öğrenciler özel eğitim okullarında, genel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında veya genel eğitim sınıflarında kaynaştırma öğrencisi olarak eğitim almaktadır. Engelli bireylerin eğitiminde onlara "en az kısıtlayıcı" eğitim ortamını sunan, gelişimlerini ve toplumla bütünleşmelerini en üst düzeyde sağlayan kaynaştırma eğitimi tercih edilmektedir (ERG, 2014). Kaynaştırma eğitiminin başarıyla yürütülebilmesi öğretmenlerin engelli bireylere yönelik olumlu tutum geliştirmelerine bağlıdır (Orel ve Zerey, 2004; Şahin ve Güldenoğlu, 2013; Fırat 2014; Ergin, Tösten, Kaya ve Köselioğlu, 2014). Genel eğitim öğretmenlerinin özel gereksinimli çocukların sınıfa yerleştirilmelerine yönelik tutumları başarılı kaynaştırmanın en önemli belirleyicilerden biri olarak görülmektedir (Mastropieri ve Scruggs, 2017). Durum böyle iken ülkemizde kaynaştırma ortamlarında görev alan eğitimcilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının araştırıldığı çalışmalarda, etkili bir kaynaştırma eğitiminin önündeki en temel engelin engelli bireylere yönelik olumsuz tutumların olduğu görülmüştür (Sarı ve Bozgeyikli, 2003; Diken ve Sucuoğlu, 1999; Orel ve Zerey, 2004; Şahin ve Güldenoğlu, 2013).

Engelli bireylere yönelik tutumlar denildiğinde görme, işitme, zihin, bedensel, dil ve konuşma yetersizliği olan bireylere karşı diğer bireylerin (anne, baba, kardeş, öğretmen, akran, doktor vb.) duygu, düşünce ve davranışlarının bütünü kast edilir (Freedman vd., 2003). Engelli bireylere yönelik olumlu tutumlar, engellilerin toplumla bütünleşmesini, toplum kesimleri tarafından daha çok kabul görmelerini sağladığı bilinmektedir. Tutumların olumsuz olduğu durumlarda ise bütünleştirme zarar görmekte ve kişisel, ailevi, sosyal sorular ortaya çıkmakta (Özida, 2009, s.31), engelli bireylerin yaşam kalitesi olumsuz yönde etkilenmektedir (Şahin ve Bekir, 2016, s. 769). [Hughes ve Paterson (1997)], Bilinç düzeyinin artırılması, engelli bireylere yönelik olumsuz tutumların değiştirilmesi ve engellilerin toplumla bütünleşmelerini

sağlamaya yönelik çalışmaların yapılmasının önemini vurgulamaktadır (aktaran Çolak ve Çetin, 2014, s. 196). Özellikle çocukların engellilere yönelik tutumlarının genellikle olumsuz olması (Özida, 2009), okul öncesi eğitimde yapılan uygulamaların, engelli çocukların gelişimlerini engelleyecek faktörlerin etkilerini azaltmada en iyi ve uygun uygulamalar olması (Miller vd., 1993), engelli çocukların toplumla bütünleşmesinde temel eğitimin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Yaralı'nın (2015) da belirttiği gibi, engellilere yönelik olumsuz tutumları olumluya çevrilmesi, engelli çocukların hem kendilerini değerli hissetmelerini hem de toplumda kabul görmelerini sağlayabilir. Bu bağlamda okullar, çocukların uzun bir süre bir arada olmalarından ötürü, toplumdaki en önemli sosyalleşme alanlarından biri olma avantajına sahiptir. Zira, engelli çocuklar diğer çocuklarla bir arada bulunurlar. Bu nedenle, okul yarının toplumunu oluşturacak çocukların engellilere yönelik olumlu tutum geliştirmelerine ve engelli bireylerin toplumla bütünleşmesine katkı sağlayabilir. Öğrencilerin tutum geliştirmesinde öğretmenlerin önemli bir rol model olduğu düşünüldüğünde öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının bilinmesi önem taşımaktadır.

Alanyazında, öğretmenlerin engelli bireylere yönelik tutum ve algılarını belirlemeyi amaçlayan çok sayıda çalışma mevcuttur (Erturan ve Aslan, 1992; Diken ve Sucuoğlu, 1999; Özbaba, 2000; Akman ve Okyay, 2004; Orel ve Zerey, 2004; Avcioğlu, Sazak-Pınar ve Öztürk, 2005; Yiğiter, 2005; Yavuz, 2005; Fakolade, Adeniyi & Tella, 2009; Altun ve Gülben, 2009; Sarı, Çeliköz ve Seçer, 2009; Gök, 2009; Bek, Gülveren ve Başer, 2009; Özdemir, 2010; Şahbaz ve Kalay, 2010; Kılıç, 2011; Özaydın ve Çolak 2011; Kuzu, 2011; Erişkin, Kırac ve Ertuğrul, 2012; Daşbaşı, Kesen ve Eryılmaz, 2013; Engin, Tösten, Kaya ve Köselioğlu, 2014; Çolak ve Çetin, 2014). Ancak yapılan çalışmaların genellikle öğretmenlerin kaynaştırma uygulamalarına yönelik tutumlarıyla ilgili çalışmalar olduğu görülmüştür. Yapılan literatür taramasında, birkaç çalışma dışında (Ör., Fırat, 2014; Yaralı, 2015; Şahin ve Bekir, 2016), öğretmen adaylarının doğrudan engellilere yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçlayan bir çalışmaya ise rastlanmamıştır.

Öğretmenlik mesleği, engelli bireylere yönelik daha bilinçli ve duyarlı olması gereken meslek gruplarından birini oluşturmaktadır. Özellikle bu grup

içinde yer alan okul öncesi öğretmenleri, sınıf öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin engelli çocuklara karşı çok daha duyarlı olması beklenir. Çünkü engelli bir çocuğun okula ilk başladığında karşılaşacağı öğretmenler bu alanlardaki öğretmenlerdir. Bu alanlardaki öğretmenlerin engelli bireylere yönelik olumlu tutum ve davranışlar göstererek onlara rol model olmaları, engelli bireylerin toplumla bütünleşmesinin sağlanması açısından son derece önemlidir. Zira okul öncesi öğretmenleri, sınıf öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin, engellilerin toplumla bütünleşmesini sağlamada karşılaşılabilecek sorunların ve olumsuz algıların ortadan kaldırılması konusunda, etkili olma potansiyelleri vardır. Dahası bu öğretmenlerin engellilerin toplumsal bütünleşmesinin sağlanması ile ilgili makro düzeyde ele alınan politikaların uygulanmasında da önemli bir işlev görebilirler. Ancak bunun sağlanabilmesi için öncelikle öğretmenlerin engelli bireylere yönelik olumlu bir tutum sahip olmaları beklenir.

Bu araştırmada, okul öncesi, sınıf öğretmeni ve özel eğitim alanındaki öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının bilinmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan yapılan alanyazın taramasında okul öncesi öğretmenleri, sınıf öğretmenleri ve özel eğitim öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçlayan çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Çalışmada elde edilecek bulgular, öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimleri ile ilgili ileride alınacak karar ve uygulamalara katkı sağlayabileceği düşünüldüğünden önemli görülmektedir.

Lasek ve Wiesenbergovalının (2007) ifade ettiği gibi, öğretmen adayları lisans dönemlerinde alan bilgisinin yanında meslekle ilgili değer ve tutumlar kazanırlar (aktaran, Aydın ve Tekneci, 2013). Bu açıdan öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının lisans düzeyinde tespit edilmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle çalışmada sınıf öğretmenleri, özel eğitim öğretmenleri ve okul öncesi öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmış bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumları ne düzeydedir?

2. Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumları “cinsiyetlerine” göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumları “sınıf düzeyine” göre farklılaşmakta mıdır?
4. Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumları “alanlarına” göre farklılaşmakta mıdır?
5. Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumları “ailede ya da yakın akrabada engelli olup olmama” durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
6. Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumları “hamilelik sırasında engelli bir bebek dünyaya getireceğini öğrenen bir yakınınız sizce ne yapmalı” değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından belirlenmesi amaçlandığından betimsel tarama modelinde genel tarama modeli kullanılmıştır. Çünkü tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekli ile betimlemeyi amaç edinen araştırmalar için uygun bir modeldir (Karasar, 2006). Diğer yandan geniş katılımlı bir örnekleme ihtiyaç duyulan çalışmalarda tarama yöntemini kullanmak ideal yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir (Cohen ve Manion, 2007).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği, Okul Öncesi ve Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümleri 1. ve 4. sınıflardaki öğrenciler oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşıldığı için ayrıca örneklem alınmamıştır. Araştırmaya katılanların öğretmen adaylarının demografik özellikleri tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Demografik Özellikleri

Özellikler	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	Kadın	619	77,7
	Erkek	178	22,3
Alan	Sınıf öğretmenliği	307	38,5
	Okul öncesi öğretmenliği	276	34,6
	Zihinsel engelliler öğretmenliği	144	18,1
	İşitme engelliler öğretmenliği	70	8,8
Sınıf Düzeyi	Birinci sınıf	290	36,4
	Dördüncü sınıf	507	63,6
Ailede ya da yakın akrabada engelli kişi var mı?	Evet	201	25,2
	Hayır	596	74,8
Engelli bir bebek dünyaya getireceğini öğrenen bir yakınınız size göre ne yapmalı?	Bebeği aldırmalı	46	5,8
	Bebeği doğurmalı	664	83,3
	Diğer (Doktor kararı, özür derecesi, anneye olan zararı, bakabilme durumu vb.)	87	10,9

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada kullanılan tutum ölçeği, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan “Toplum Engelliliği Nasıl Anılıyor?” konulu araştırmada kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilmesinde Türkçe ve İngilizce alan yazında taramasında ulaşılan yaklaşık otuz ölçekten yararlanılmıştır. “Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği” (ÖYTÖ)’nin güvenilirlik hesaplanmasında her bir faktöre bağlı Cronbach Alpha değerleri; (1) Eğitim ortamı: 0.56; (2) Kişiler arası ilişkiler: 0.80; (3) Çalışma yaşamı: 0.74; (4) Aile yaşamı: 0.67; (5) Kişisel özellikler: 0.74 ve (6) Yetkinlik-Bağımsız yaşam: 0.83 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin faktör bazında düzeltilmiş madde toplam katsayıları ise 0.30 ile 0.58 arasında değişmektedir. ÖYTÖ’ü altı faktörden ve 43 maddeden oluşmaktadır. Bu sonuçlara göre ölçeğin yeterli düzeyde güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ise;

$X^2(sd, N) = 8712.26^{**}$ (841,4144), $X^2/sd = 10.35$, $RMSEA = 0.05$, $RMR = 0.04$, $SRMR = 0.05$, $GFI = 0.91$, $AGFI = 0.90$ bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analiz sonucunda, ölçeğin doğrulanmak istenen 6 faktörlü yapısının gözlemlenen verilerle kabul edilir düzeyde uyum gösterdiği anlaşılmıştır (Özida, 2009). Ölçeği oluşturan faktörler tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinin Alt Ölçekleri

Eğitim Ortamları	<ul style="list-style-type: none">Katılımcıların engellilerin nasıl eğitilmeleri gerektiğine ilişkin görüşlerini değerlendirmeyi içermektedir.
Kişiler arası İlişkiler	<ul style="list-style-type: none">Katılımcıların engelliler ile ilişki kurmaya ilişkin tutumlarıyla ilgilidir.
Çalışma Yaşamı	<ul style="list-style-type: none">Katılımcıların engellilerin çalışma hayatına katılımlarıyla ilgili tutumlarını değerlendirmeyi içermektedir.
Aile Yaşamı	<ul style="list-style-type: none">Katılımcıların engellilerin aile üzerindeki etkisine ilişkin tutumlarıyla ilgilidir.
Kişisel Özellikler	<ul style="list-style-type: none">Katılımcıların engellilerin sahip olduğu özelliklere ilişkin inançlarını ifade etmektedir.
Yetkinlik Bağımsız Yaşam	<ul style="list-style-type: none">Katılımcıların yetkinliklerine ve yaşamlarını bağımsız şekilde sürdürmelerine ilişkin düşüncelerini değerlendirmeyi içermektedir.

ÖYTÖ, beş dereceli likert türü bir ölçektir. Ölçekteki olumsuz maddeler ters çevrilerek puanlanmaktadır. ÖYTÖ’den yüksek puan almak, engellilere yönelik olumlu tutumları ifade etmektedir (Özida, 2009, s.56).

Verilerin Analizi

Katılımcıların öğretme-öğrenme anlayışlarının belirlenmesinde, bilgisayar ortamında, betimsel istatistik teknikleri; katılımcıların cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine ve ailesine veya yakın akrabalarında engelli birey olma değişkenlerine göre yapılan karşılaştırmalarda, ilişkisiz örneklem t-testi kullanılmıştır. İlişkisiz örneklem için t-testi, iki ilişkisiz örneklem ortalamaları arasındaki farkın manidar olup olmadığını test etmek için uygulanır (Büyüköztürk, 2002). Öğretmen adaylarının alan ve “Hamilelik sırasında engelli bir bebek dünyaya getireceğini öğrenen bir yakınınız ne yapmalı?” değişkenlerine göre yapılan karşılaştırmalarda ise ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizi, ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalaması arasındaki farkın

manidar olup olmadığını test etmek için uygulanır (Büyüköztürk, 2002). Farklılığın belirlendiği durumlarda, farklılığın kaynağını belirlemek için Bonferoni testi kullanılmıştır. Bonferoni testi, yaygın kullanılan çoklu karşılaştırma testi olup “eşit örneklem sayısı” ilkesini gerektirmemesi (Miller, 1969) nedeniyle tercih edilmiştir (Aktaran, Kayri, 2009).

Varyansların homojenliği levene testi uygulanarak test edilmiştir. Levene testi, iki ya da daha fazla grubun varyanslarının homojenliğini test eder (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Ölçek ifadelerinin değerlendirilmesinde aşağıdaki ölçütler temel alınmıştır.

Seçenekler	Puanlar	Puan Aralığı	Ölçek Değerlendirme
Hiç katılmıyorum	1	1.00-1.79	Çok düşük
Katılmıyorum	2	1.80-2.59	Düşük
Kararsızım	3	2.60-3.39	Orta
Katılıyorum	4	3.40-4.19	Yüksek
Tamamen katılıyorum	5	4.20-5.00	Çok yüksek

3. Bulgular

1. Öğretmen Adaylarının Engellilere Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumları ne düzeydedir?” alt problemine ilişkin bulgular incelenmiş ve ölçeğin alt boyutlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3’te sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Engellilere Yönelik Tutumlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Faktör	Alt Boyutlar	N	\bar{X}	Ss	Ort. Karşılığı	Değerlendirme
Engellilere Yönelik Tutumlar	Eğitim Ortamı	797	4,73	,46	Tamamen katılıyorum	Çok yüksek
	Kişiler Arası İlişkiler		4,38	,49	Tamamen katılıyorum	
	Çalışma Yaşamı		4,23	,51	Tamamen katılıyorum	
	Aile Yaşamı		3,61	,78	Katılıyorum	Yüksek
	Kişisel Özellikler		3,97	,51	Katılıyorum	
	Yetkinlik-Bağımsız Yaşam		4,05	,52	Katılıyorum	
	Ölçeğin Tamamı		4,19	,40	Katılıyorum	

Tablo 3'te yer alan değerler incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarını gösteren ortalama puanları “eğitim ortamı” alt boyutunda $\bar{X}= 4,73$, “kişiler arası ilişkiler” alt boyutunda $\bar{X}= 4,38$, “çalışma alanı” alt boyutunda $\bar{X}= 4,23$, “aile yaşamı” alt boyutunda $\bar{X}= 3,61$, “kişisel özellikler” alt boyutunda $\bar{X}= 3,97$, “yetkinlik-bağımsız yaşama” alt boyutunda $\bar{X}= 4,05$ ve ölçeğin tamamında $\bar{X}= 4,19$ olarak bulunmuştur. Ölçek ifadelerinin değerlendirilmesinde, *tamamen katılıyorum*: $\bar{X}= 4,20$ arası $\bar{X}= 5,00$ (çok yüksek) ve *katılıyorum*: $\bar{X}= 3,40$ arası $\bar{X}= 4,19$ (yüksek) ölçütleri dikkate alındığında; öğretmen adaylarının engellilere yönelik olarak ölçeğin “eğitim ortamı”, “kişiler arası ilişkiler” ve “çalışma yaşamı” boyutlarında *tamamen katılıyorum* düzeyinde; “aile yaşamı”, “kişisel özellikler”, “yetkinlik-bağımsız yaşam” boyutları ile ölçeğin tamamında *katılıyorum* düzeyinde puan verdikleri görülmektedir. Buna göre öğretmen adaylarının engellilere yönelik olarak eğitim ortamı, kişiler arası ilişkiler ve çalışma yaşamı boyutlarında oldukça yüksek bir tutuma sahip oldukları; aile yaşamı, kişisel özellikler ve yetkinlik-bağımsız yaşam boyutlarında ise nispeten daha düşük düzeyde olumlu tutum gösterdikleri söylenebilir.

2. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Engellilere Yönelik Tutumları

Araştırmanın “Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumları cinsiyetlerine göre değişmekte midir?” alt problemine ilişkin bulgular Tablo 4’te sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Tablo 4. Öğretmeni Adaylarının “Cinsiyet” Değişkenine Göre Engellilere Yönelik Tutumlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

	Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Engellilere Yönelik Tutumlar	Eğitim Ortamı	Kadın	619	4,74	,45	795	2,128	,034*
		Erkek	178	4,67	,50			
	Kişiler Arası İlişkiler	Kadın	619	4,39	,49	795	,912	,362
		Erkek	178	4,35	,48			
	Çalışma Yaşamı	Kadın	619	4,26	,51	795	2,231	,026*
		Erkek	178	4,16	,50			
	Aile Yaşamı	Kadın	619	3,63	,76	795	1,423	,155
		Erkek	178	3,53	,81			
	Kişisel Özellikler	Kadın	619	3,98	,51	795	,770	,442
		Erkek	178	3,94	,50			
	Yetkinlik- Bağımsız Yaşam	Kadın	619	4,06	,52	795	1,911	,056
		Erkek	178	3,98	,52			

P<0.05

Tablo 4’te öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının “cinsiyet” değişkenine göre bağımsız gruplar t-testi sonuçları incelendiğinde aday öğretmenlerin engellilere yönelik tutumlarının ölçeğin “eğitim ortamı” [$t_{(795)} = 2,128$; $p=0,034$] ve “çalışma yaşamı” [$t_{(795)} = 2,231$; $p=0,026$] boyutlarında, kadın öğretmen adayları lehine anlamlı fark saptanmıştır. Bulgular incelendiğinde kadın öğretmen adaylarının ($\bar{X}=4,74$), engellilerin nasıl eğitilmeleri gerektiği ile ilgili görüşlere ve çalışma hayatına katılımlarıyla ilgili görüşlere erkek öğretmen adaylarına oranla ($\bar{X}=4,67$) daha çok katıldıkları görülmektedir. Ölçeğin, “kişiler arası ilişkiler” [$t_{(795)} = ,912$; $p=0,362$], “aile yaşamı” [$t_{(795)} = 1,423$; $p=0,155$], “kişisel özellikler” [$t_{(795)} = ,770$; $p=0,442$] ve “yetkinlik-bağımsız yaşam” [$t_{(795)} = -1,911$; $p=0,054$] boyutlarında ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Bu bulgulara göre kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre ölçeğin eğitim ortamı ve çalışma hayatı

boyutlarında daha olumlu bir tutuma sahip oldukları; ölçeğin kişiler arası ilişkiler, aile yaşamı, kişisel özellikler ve yetkinlik-bağımsız yaşam boyutlarında ise kadın öğretmen adayları ile erkek öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

3. Öğretmen Adaylarının Sınıf Düzeylerine Göre Engellilere Yönelik Tutumları

Araştırmanın “Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları sınıf düzeyine göre değişmekte midir?” alt problemine ilişkin bulgular Tablo 5’te sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının “Sınıf Düzeyi” Değişkenine Göre Engellilere Yönelik Tutumlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Alt Boyut	Sınıf Düzeyi	n	\bar{X}	ss	sd	t	p	
Engellilere Yönelik Tutumlar	Eğitim Ortamı	1. sınıf	290	4,74	,46	795	,787	,431
		4. sınıf	507	4,72	,46			
	Kişiler Arası İlişkiler	1. sınıf	290	4,41	,51	795	1,276	,202
		4. sınıf	507	4,36	,47			
	Çalışma Yaşamı	1. sınıf	290	4,20	,55	795	-1,605	,109
		4. sınıf	507	4,26	,48			
	Aile Yaşamı	1. sınıf	290	3,70	,76	795	2,497	,013*
		4. sınıf	507	3,56	,78			
	Kişisel Özellikler	1. sınıf	290	3,98	,51	795	,292	,770
		4. sınıf	507	3,96	,51			
	Yetkinlik-Bağımsız Yaşam	1. sınıf	290	4,09	,53	795	1,794	,073
		4. sınıf	507	4,02	,51			

P<0.05

Tablo 5’teki verilere göre öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarında, “eğitim ortamı” [$t_{(795)} = ,797$; $p=0,431$], “kişiler arası ilişkiler” [$t_{(795)} = 1,276$; $p=0,202$], “çalışma yaşamı” [$t_{(795)} = -1,605$; $p=0,109$], “kişisel özellikler” [$t_{(795)} = ,292$; $p=0,770$] ve “yetkinlik-bağımsız yaşam” [$t_{(795)} =$

1,994; $p=0,073$] boyutlarında] sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Buna göre öğretmen adaylarının eğitim ortamı, kişiler arası ilişkiler, çalışma yaşamı, kişisel özellikler ve yetkinlik-bağımsız yaşam boyutları ile ilgili tutumları arasında sınıf düzeyine göre anlamlı bir farkın olmadığı anlaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının sınıf düzeyine göre bağımsız gruplar t-testi sonuçları incelendiğinde öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarında, “aile yaşamı” [$t_{(795)} = 2,497$; $p=0,013$] boyutunda, birinci sınıfta okuyan öğretmen adaylarının lehine anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Birinci sınıfta okuyan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=3,70$), dördüncü sınıfta okuyan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=3,56$) göre aile yaşamına ilişkin görüşlere daha yüksek bir ortalama puan ile katıldıkları anlaşılmaktadır. Bu bulgudan hareketle, birinci sınıfta okuyan öğretmen adaylarının dördüncü sınıfta okuyan öğretmen adaylarına göre aile yaşamına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu söylenebilir.

4. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Alanlarına Göre Engellilere Yönelik Tutumları

Araştırmanın “Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları öğretmen adaylarının alanlarına göre değişmekte midir?” alt problemine ilişkin bulgular incelenmiş ve varyans analiz sonuçları Tablo 6’da sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının “Alan” Değişkenine Göre Engellilere Yönelik Tutumlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analiz Sonuçları

Alt Ölç.	Öğretmenlik Alanı	n	\bar{X}	ss	Vary. Kay.	Kar. Top.	sd	F	p	Bonferoni
Eğitim Ortamı	1.Sınıf Eğitimi	307	4,70	,50	Gruplar arası	,885	3	1,357	,255	-
	2.Zihinsel Engelliler	144	4,79	,41						
	3.İşitme Engelliler	70	4,74	,40	Grup İçi	172,375	793			
	4.Okul Öncesi	276	4,72	,46						
	Toplam	797	4,73	,46						
	Levene: 1,306		p= ,271							
Kişiler arası İlişki	1.Sınıf Eğitimi	307	4,34	,49	Gruplar arası	4,642	3	6,526	,000*	2-1 2-4
	2.Zihinsel Engelliler	144	4,52	,50						
	3.İşitme Engelliler	70	4,47	,46	Grup İçi	188,048	793			
	4.Okul Öncesi	276	4,33	,47						
	Toplam	797	4,38	,49						
	Levene: ,705		p= ,549							
Çalışma Yaşamı	1.Sınıf Eğitimi	307	4,21	,52	Gruplar arası	,437	3	,552	,647	-
	2.Zihinsel Engelliler	144	4,27	,50						
	3.İşitme Engelliler	70	4,25	,42	Grup İçi	209,120	793			
	4.Okul Öncesi	276	4,24	,52						
	Toplam	797	4,23	,51						
	Levene: ,847		p= ,468							

Aile Yaşamı	1.Sınıf Eğitimi	307	3,60	,82	Gruplar arası	1,325	3	,723	,538	-
	2.Zihinsel Engelliler	144	3,60	,79						
	3.İşitme Engelliler	70	3,50	,74	Grup İçi	484,464	793			
	4.Okul Öncesi	276	3,65	,73						
	Toplam	797	3,61	,78						
	Levene: 2,573 p= ,053									
Kişisel Özellikler	1.Sınıf Eğitimi	307	3,95	,51	Gruplar arası	2,063	3	2,626	,049	-
	2.Zihinsel Engelliler	144	3,93	,55						
	3.İşitme Engelliler	70	3,89	,48	Grup İçi	207,620	793			
	4.Okul Öncesi	276	4,04	,49						
	Toplam	797	3,97	,51						
	Levene: 1,692 p= ,167									
Yetkinlik-Bağımsız Yaşam	1.Sınıf Eğitimi	307	4,01	,52	Gruplar arası	1,473	3	1,802	,145	-
	2.Zihinsel Engelliler	144	4,04	,54						
	3.İşitme Engelliler	70	4,00	,49	Grup İçi	216,190	793			
	4.Okul Öncesi	276	4,10	,52						
	Toplam	797	4,04	,52						
	Levene: ,685 p= ,561									

Tablo 6'daki bulgulara göre öğretmen adaylarının ölçeğin "eğitim ortamı" alt boyutunda engellilere yönelik tutumları arasında "alan" değişkenine göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($F_{(3-793)}=1,357$, $p>0,05$). Tablo 6'daki verilere göre sınıf eğitimi ($\bar{X}=4,70$), zihinsel engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=4,79$), işitme engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=4,74$) ve okul öncesi öğretmenliği ($\bar{X}=4,72$) anabilim dallarında devam eden öğretmen adaylarının eğitim ortamı alt boyutunda yer alan ifadelerle ilgili *tamamen katılıyorum* düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Buna göre araştırmaya katılan sınıf eğitimi, zihinsel engelliler, işitme engelliler ve okul öncesi öğretmen adaylarının ölçeğin "eğitim ortamı"

boyutunda çok yüksek düzeyde bir tutuma sahip oldukları ve tutumları arasında anlamlı bir farkın olmadığı söylenebilir.

Öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları arasında, ölçeğin “kişiler arası ilişkiler” alt boyutunda, “alan” değişkenine göre anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır ($F_{(3-793)}=6,526$, $p<0,05$). Bulgulara göre sınıf eğitimi ($\bar{X}=4,34$), zihinsel engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=4,52$), işitme engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=4,47$) ve okul öncesi öğretmenliği ($\bar{X}=4,33$) anabilim dallarında devam eden öğretmen adaylarının kişiler arası ilişkiler alt boyutunda yer alan ifadelerle ilgili *tamamen katılıyorum* düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Bulgulara göre zihinsel engelliler öğretmenliği anabilim dalında okuyan öğretmen adaylarının hem sınıf eğitimi hem de okul öncesi öğretmenliği anabilim dallarında okuyan öğretmen adaylarına oranla, engellilerle ilişki kurmayı ifade eden “kişiler arası ilişki” boyutunda çok daha olumlu bir tutuma sahip oldukları söylenebilir.

Öğretmen adaylarının ölçeğin çalışma yaşamı ilgili alt boyutunda engellilere yönelik tutumları arasında “alan” değişkenine göre anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır ($F_{(3-793)}=,552$, $p>0,05$). Bu sonuçlara göre sınıf eğitimi ($\bar{X}=4,21$), zihinsel engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=4,27$), işitme engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=4,25$) ve okul öncesi öğretmenliği ($\bar{X}=4,24$) anabilim dallarında devam eden öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının “çalışma yaşamı” alt boyutunda *tamamen katılıyorum* düzeyinde görüş belirttikleri anlaşılmaktadır. Buna göre araştırmaya katılan öğretmen adaylarının, alan değişkenine göre ölçeğin çalışma yaşamına yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olmadığı söylenebilir.

Tablo 6'daki verilere göre öğretmen adaylarının ölçeğin aile yaşamı alt boyutunda engellilere yönelik tutumları arasında “alan” değişkenine göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($F_{(3-793)}=,723$, $p>0,05$). Bu sonuçlara göre sınıf eğitimi ($\bar{X}=3,60$), zihinsel engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=3,60$), işitme engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=3,50$) ve okul öncesi öğretmenliği ($\bar{X}=3,65$) anabilim dallarında devam eden öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının “aile yaşamı” alt boyutunda *katılıyorum* düzeyine bir görüşe sahip oldukları belirlenmiştir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan öğretmen adaylarının, alan değişkenine göre ölçeğin aile yaşamı yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olmadığı söylenebilir.

Tablo 6'daki varyans analiz sonuçlarına göre öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları arasında ölçeğin kişisel özellikler alt boyutunda "alan" değişkenine göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($F_{(3-793)}=2,626$, $p>0,05$). Bu sonuçlara göre sınıf eğitimi ($\bar{X}=3,95$), zihinsel engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=3,93$), işitme engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=3,89$) ve okul öncesi öğretmenliği ($\bar{X}=4,045$) anabilim dallarında devam eden öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının "kişisel özellikler" alt boyutunda *katılıyorum* düzeyinde bir görüşe sahip oldukları görülmüştür. Buna göre araştırmaya katılan öğretmen adaylarının, alan değişkenine göre ölçeğin kişisel özelliklere yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olmadığı söylenebilir.

Yine, yapılan istatistiksel analiz sonucunda, öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları arasında ölçeğin "yetkinlik-bağımsız yaşam" alt boyutunda "alan" değişkenine göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($F_{(3-793)}= 1,802$, $p>0,05$). Buna göre sınıf eğitimi ($\bar{X}=4,01$), zihinsel engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=4,04$), işitme engelliler öğretmenliği ($\bar{X}=4,00$) ve okul öncesi öğretmenliği ($\bar{X}=4,10$) anabilim dallarında devam eden öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının "yetkinlik-bağımsız yaşam" alt boyutunda *katılıyorum* düzeyinde bir görüşe sahip oldukları anlaşılmıştır. Buna göre araştırmaya katılan öğretmen adaylarının, alan değişkenine göre ölçeğin yetkinlik-bağımsız yaşama yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olmadığı söylenebilir.

5. Öğretmen Adaylarının Ailede veya Yakın Akrabalarda Engelli Olma Durumuna Göre Engellilere Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın "Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları aile veya yakın akrabalarda engelli olma durumuna göre değişmekte midir?" alt problemine ilişkin bulgular incelenmiş ve bu alt boyutlara ilişkin t-testi Sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının “Ailesinde veya Yakın Akrabalarda Engelli Olma” Değişkenine Göre Engellilere Yönelik Tutumlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Alt Boyut	Ailesinde veya Yakın Akrabada Engelli		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
	Var	Yok						
Engellilere Yönelik Tutumlar	Eğitim Ortamı	Var	201	4,77	,40	795	1,688	,092
		Yok	596	4,71	,48			
	Kişiler Arası İlişkiler	Var	201	4,46	,49	795	2,653	,008*
		Yok	596	4,35	,48			
	Çalışma Yaşamı	Var	201	4,32	,44	795	2,970	,003*
		Yok	596	4,20	,53			
	Aile Yaşamı	Var	201	3,64	,78	795	,654	,513
		Yok	596	3,59	,77			
	Kişisel Özellikler	Var	201	4,01	,51	795	1,303	,193
		Yok	596	3,95	,51			
	Yetkinlik-Bağımsız Yaşam	Var	201	4,12	,53	795	2,472	,014*
		Yok	596	4,01	,51			

P<0.05

Tablo 7’de verilen bulgulara göre öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının, ölçeğin “eğitim ortamı” [$t_{(795)} = 1,688$; $p=0,092$], “aile yaşamı” [$t_{(459)} = ,654$; $p=0,513$] ve “kişisel özellikler” [$t_{(795)} = 1,303$; $p=0,193$] alt boyutlarında, aile veya yakın akrabada engelli çocuk olma durumuna göre değişmediği anlaşılmaktadır. Buna göre öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları arasında eğitim ortamı, aile yaşamı ve kişisel özellikler boyutlarında, aile veya yakın akrabada engelli çocuk olma değişkenine göre anlamlı bir farkın olmadığı söylenebilir.

Öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarında, “ailede veya yakın akrabada engelli olma” değişkenine göre ölçeğin “kişiler arası ilişkiler” [$t_{(795)} = 2,653$; $p=0,008$], alt boyutunda anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Buna göre ailesinde veya yakın akrabalarında engelli olan öğretmen adaylarının ($\bar{X} = 4,46$), ailesinde veya yakın akrabalarında engelli olmayan ($\bar{X}=4,35$), öğretmen adaylarına göre ölçeğin kişiler arası ilişkiler alt boyutunda engellilere yönelik daha olumlu bir tutuma sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarında, “ailede veya yakın akrabada engelli olma” değişkenine göre ölçeğin “çalışma yaşamı” [$t_{(795)} = 2,970$; $p=0,003$], alt boyutunda anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Katılımcı öğretmen adaylarından ailesinde veya akrabalarında engelli olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=4,32$), ailesinde veya yakın akrabalarında engelli olmayan ($\bar{X}=4,20$), öğretmen adaylarına göre ölçeğin çalışma yaşamı alt boyutunda engellilere yönelik daha olumlu bir tutuma sahip oldukları görülmektedir.

Benzer şekilde öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarında, “ailede veya yakın akrabada engelli olma” değişkenine göre ölçeğin “yetkinlik-bağımsız yaşam” [$t_{(795)} = 2,472$; $p=0,014$], alt boyutunda anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgular, ailesinde veya akrabalarında engelli olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=4,12$), ailesinde veya yakın akrabalarında engelli olmayan ($\bar{X}=4,01$), öğretmen adaylarına göre ölçeğin yetkinlik-bağımsız yaşam alt boyutunda engellilere yönelik daha olumlu bir tutuma sahip olduklarını göstermektedir.

Bu bulgulardan hareketle, ailesinde veya yakın akrabalarında engelli olan öğretmen adaylarının, ailesinde veya yakın akrabalarında engelli olmayan aday öğretmenlere göre ölçeğin “kişiler arası ilişkiler”, “çalışma yaşamı” ve “yetkinlik-bağımsız yaşam” alt boyutlarında engellilere yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir.

6. Öğretmen Adaylarının Bir Yakınının Engelli Bebek Dünyaya Getirme İhtimaline Göre Engellilere Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın “Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları ‘Hamilelik sırasında engelli bir bebek dünyaya getireceğini öğrenen bir yakınınız ne yapmalı?’ “değişkenine göre değişmekte midir?” alt problemine ilişkin bulgular incelenmiş ve bu alt boyutlara ilişkin varyans analiz sonuçları Tablo 8’de sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının, “Hamilelik Sırasında Engelli Bir Bebek Dünyaya Getireceğini Öğrenen Bir Yakınınız Ne Yapmalı?” Değişkenine Göre Engellilere Yönelik Tutumlarına İlişkin Varyans Analiz Sonuçları

Alt Ölç.	Engelli Bebek Doğurma İhtimali Olma	n	\bar{X}	ss	Vary. Kay.	Kar. Top.	sd	F	P	Bonfero-ni
Eğitim Ortamı	1. Bebeği aldırmalı	46	4,62	,67	Gruplar Arası	,607	2	1,396	,248	-
	2. Bebeği doğurmalı	664	4,72	,45	Grup İçi	172,653	794			
	3. Diğer	87	4,76	,40						
	Toplam	797	4,72	,46	Toplam	173,260	796			
	Levene= 2,254 p= ,106									
Kişiler Arası İlişki	1. Bebeği aldırmalı	46	4,24	,52	Gruplar Arası	,992	2	2,055	,129	-
	2. Bebeği doğurmalı	664	4,39	,48	Grup İçi	191,698	794			
	3. Diğer	87	4,39	,52						
	Toplam	797	4,38	,49	Toplam	192,690	796			
	Levene= 1,011 p= ,364									
Çalışma Yaşamı	1. Bebeği aldırmalı	46	4,04	,58	Gruplar Arası	1,838	2	3,512	,030*	1-2
	2. Bebeği doğurmalı	664	4,24	,50	Grup İçi	207,719	794			
	3. Diğer	87	4,26	,53						
	Toplam	797	4,23	,51	Toplam	209,556	796			
	Levene= 1,377 p= ,253									
Aile Yaşamı	1. Bebeği aldırmalı	46	3,27	,81	Gruplar Arası	7,229	2	5,997	,003*	1-2
	2. Bebeği doğurmalı	664	3,65	,77	Grup İçi	478,560	794			
	3. Diğer	87	3,49	,74						
	Toplam	797	3,61	,78	Toplam	485,789	796			
	Levene= ,007 p= ,993									
Kişisel Özellikler	1. Bebeği aldırmalı	46	3,83	,47	Gruplar Arası	1,315	2	2,506	,082	-
	2. Bebeği doğurmalı	664	3,99	,50	Grup İçi	208,368	794			
	3. Diğer	87	3,91	,54						
	Toplam	797	3,97	,51	Toplam	209,683	796			
	Levene= ,487 p= ,614									

Yetkinlik-Bağımsız Yaşam	1. Bebeği aldirmalı	46	3,93	,50	Gruplar Arası	,754	2	1,381	,252	-
	2. Bebeği doğurmalı	664	4,05	,52	Grup İçi	216,909	794			
	3. Diğer	87	4,02	,51						
	Toplam	797	4,04	,52	Toplam	217,663	796			
	Levene= ,270 p= ,864									

Tablo 8'deki varyans analiz sonuçlarına göre öğretmen adaylarının, engellilere yönelik tutumları arasında ölçeğin “eğitim ortamı” alt boyutunda “engelli bebek doğurma ihtimali olma” değişkenine göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. ($F_{(2,794)}=1,396$, $p>0,05$). Araştırmaya katılan öğretmen adaylarından bebeği aldirmalı ($\bar{X}=4,62$), bebeği doğurmalı ($\bar{X}=4,72$) ve “diğer (doktor kararı, özür derecesi, anneye olan zararı, bakabilme durumu vb.)” ($\bar{X}=4,76$) görüşünde olan öğretmen adaylarının “eğitim ortamı” alt boyutunda yer alan ifadelerle ilgili *tamamen katılıyorum* düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Buna göre “bebeği aldirmalı”, bebeği doğurmalı” ve “diğer” görüşlerde olan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları arasında ölçeğin eğitim ortamı alt boyutunda anlamlı bir fark saptanmamıştır.

Öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının “kişiler arası ilişki” alt boyutundaki tutumları arasında “engelli bebek doğurma ihtimali olma” değişkenine göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($F_{(2,794)}=2,055$, $p>0,05$). Buna göre bebeği aldirmalı ($\bar{X}=4,24$), bebeği doğurmalı ($\bar{X}=4,39$) ve diğer (doktor kararı, özür derecesi, anneye olan zararı, bakabilme durumu, karışmazdım vb.) ($\bar{X}=4,39$) görüşünde olan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının kişiler arası ilişki alt boyutunda *tamamen katılıyorum* düzeyinde bir tutuma sahip oldukları anlaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının “çalışma alanı” alt boyutundaki tutumları arasında “engelli bebek doğurma ihtimali olma” değişkenine göre anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır ($F_{(2,794)}=3,512$, $p<0,05$). Bonferoni analiz sonuçlarına göre bebeği aldirmalı ($\bar{X}=4,04$) görüşünde olan öğretmen adayları ile bebeği doğurmalı ($\bar{X}=4,24$) görüşünde olan öğretmen adayları arasında olduğu görülmüştür. Buna göre bebeği doğurmalı görüşünde olan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının çalışma alanı alt boyutunda daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının engelliliğe yönelik tutumlarının “aile yaşamı” alt boyutundaki tutumları arasında “engelli bebek doğurma ihtimali olma” değişkenine göre anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır ($F_{(2-794)}=5,997$, $p<0,05$). Bonferoni analizine göre bu farkın bebeği aldırması ($\bar{X}=3,27$) görüşünde olan öğretmen adayları ile bebeği doğurması ($\bar{X}=3,65$) görüşünde olan öğretmen adayları arasında olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulguya göre bebeğin doğurulmasını isteyen öğretmen adaylarının bebeğin alınması görüşünde olan öğretmen adaylarına göre engellilere yönelik tutumlarının aile yaşamı alt boyutunda daha olumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan varyans analizine göre öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları arasında “kişisel özellikler” alt boyutunda “engelli bebek doğurma ihtimali olma” değişkenine göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($F_{(2-794)}=2,506$, $p>0,05$). Bu sonuçlara göre bebeği aldırması ($\bar{X}=3,83$), bebeği doğurması ($\bar{X}=3,99$) ve diğer (doktor kararı, özür derecesi, anneye olan zararı, bakabilme durumu, karışmazdım vb.) ($\bar{X}=3,91$) görüşünde olan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının kişisel özellikler alt boyutunda *katılıyorum* düzeyinde bir tutuma sahip oldukları anlaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları arasında “yetkinlik-bağımsız yaşam” alt boyutunda “engelli bebek doğurma ihtimali olma” değişkenine göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($F_{(2-794)}=1,381$, $p>0,05$). Bu sonuçlara göre bebeği aldırması ($\bar{X}=3,93$), bebeği doğurması ($\bar{X}=4,05$) ve diğer (doktor kararı, özür derecesi, anneye olan zararı, bakabilme durumu, karışmazdım vb.) ($\bar{X}=4,02$) görüşünde olan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının yetkinlik-bağımsız yaşam alt boyutunda *katılıyorum* düzeyinde bir tutuma sahip oldukları anlaşılmıştır.

4. Tartışma

Bu araştırmada sınıf öğretmenliği, okul öncesi ve özel eğitim bölümlerinde okuyan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının ne düzeyde olduğu; tutumlarının “cinsiyet, sınıf düzeyi, alan, ailesinde ya da yakınları arasında engelli birey olma, bir yakınının engelli bir bebek doğma ihtimali” değişkenlerine göre engellilere yönelik tutumlarının (engellilerin eğitim,

çalışma hayatı, kişilik özellikleri, aile yaşantısı, kişiler arası ilişkileri) değişip değişmediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre katılımcı öğretmen adaylarının ölçeğin “eğitim ortamı”, “kişiler arası ilişkiler” ve “çalışma alanı” boyutlarında çok yüksek düzeyde bir tutuma sahip oldukları; ölçeğin “aile yaşamı”, “kişisel özellikler” ve “yetkinlik-bağımsız yaşam” boyutlarında ise ölçeğin diğer boyutlarına oranla daha düşük düzeyde bir tutuma sahip oldukları saptanmıştır. Bu bulgu, Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yaptırılan, aynı ölçeğin kullanıldığı “Toplum Engellileri Nasıl Anlıyor?” adlı araştırmada elde edilen bulgularla paralellik göstermektedir (Özida, 2009). Diğer yandan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarında en yüksek ortalamanın ölçeğin “eğitim ortamı” ($\bar{X}= 4,73$) boyutunda olduğu, en düşük ortalamanın ise yetkinlik-bağımsız yaşam ($\bar{X}= 4,05$) boyutunda olduğu dikkat çekmiştir. Öğretmen adayları engellilere yönelik eğitim verilmesine, eğitimin evin dışında olması gerektiğine ve bu konuda yapılacak yatırımların boşa gitmeyeceğine inandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının, özel eğitim ders kapsamında aldıkları eğitiminin engellilere yönelik daha olumlu bir tutum kazanmalarına katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. Alan yazında, engellilere ilgili alınan eğitimin engelli bireylere yönelik tutumları olumlu yönde değiştirdiğini gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Akbuğa ve Gürsel, 2007; Özyürek, 2006; Şahin ve Güldenoğlu, 2013). Örneğin, Şahin ve Güldenoğlu (2013) çalışmaları sonucunda, üniversite öğrencilerine yönelik engelliler konusunda verilen eğitimin engelli bireylere ilişkin tutumlar üzerinde olumlu yönde etkileri olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Özyürek (2006), bilgilendirmenin engellilere yönelik tutumların değişmesinde etkili bir değişken olduğunu belirtmiştir.

Araştırmada, bayan öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre engellilerin “eğitim ortamı” ve “çalışma alanı” boyutlarında daha olumlu yönde bir tutum gösterdikleri tespit edilmiştir. Ölçeğin, diğer boyutlarında ise öğretmen adaylarının tutumları üzerinde cinsiyetin anlamlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Engellilere yönelik tutumları belirlemeyi amaçlayan benzer çalışmalarda elde edilen bulgular, bu çalışmada eğitim ortamı ve çalışma alanı boyutları ile ilgili elde edilen bulgularla paralellik göstermektedir

(Erturan ve Aslan, 1992; Kargın, 2001; Chong, Forlin ve Au, 2007; Fakolade, Adeniyi ve Tella, 2009; Şahin ve Akyol, 2010; Mastropieri ve Scruggs, 2016). Ancak, ilgili alan yazında engellilere yönelik tutumların cinsiyete göre farklılaşmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Tervo vd., 2002; Özyürek, 2006; Çolak ve Çetin, 2014; Yaralı, 2015). Kadınlar, hemen her kültürde, temel bakım kişisi olma rolünü üstlenmekte, şefkat, duyarlılık ve ilgilenme gibi özellikler geleneksel olarak kadınlara daha çok yakıştırılmaktadır (Özida, 2009, 108). Bu nedenle, bayan öğretmen adaylarının, erkek öğretmen adaylarına göre engellilerin eğitim almaları ve çalışma hayatına katılmaları ile ilgili daha olumlu bir tutuma sahip olmalarının nedeni, onların şefkat gösterme, ilgilenme ve koruyuculuk gösterme eğiliminde olmalarından kaynaklanabilir.

Araştırmaya katılan birinci sınıf öğretmen adaylarının dördüncü sınıf öğretmen adaylarına göre ölçeğin “eğitim ortamı”, “kişiler arası ilişkiler”, “çalışma yaşamı”, “kişisel özellikler” ve “yetkinlik-bağımsız yaşam” boyutlarında engellilere yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Ölçeğin “aile yaşamı” değişkenine göre ise birinci sınıftaki öğretmen adaylarının dördüncü sınıftaki öğretmen adaylarına göre engellilere yönelik daha olumlu bir tutuma sahip oldukları saptanmıştır. “Aile ortamı” değişkeni dışında, öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının sınıf düzeyine göre değişmediği söylenebilir. Literatürde öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının sınıf düzeyine göre farklılık gösterdiğini belirten çalışmalar yanında (Kargın ve Baydık, 2002, s. 27; Thompson, Emrich ve Moore, 2003, s.27; Şahin ve Bekir, 2016) engellilere yönelik tutumların sınıf düzeyine göre değiştiğini gösteren çalışmalar da (Sarı-Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010) bulunduğundan, engelli bireylere yönelik tutumların açıklanmasında sınıf değişkeninin tek başına anlamlı bir değişken olmadığı söylenebilir.

Araştırmada, öğretmen adaylarının engellilere yönelik görüşleri arasında, alan değişkenine göre kişiler arası ilişki boyutunda anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın kaynağı incelendiğinde zihinsel engelliler öğretmenliği anabilim dalında okuyan öğretmen adaylarının sınıf öğretmenliği ve okul öncesi öğretmenliği anabilim dallarında okuyan öğretmen adaylarına göre kişiler arası ilişkiler boyutunda daha olumlu tutuma sahip oldukları anlaşılmıştır.

Bu bulgu, Mastropieri ve Scruggs, (2016) tarafından yapılan çalışmada “özel eğitim öğretmenlerinin genel eğitim öğretmenlerine göre daha olumlu tutumlara sahip oldukları” bulgusuyla paralellik sağlamaktadır. Alptekin ve Vural-Batık (2013), yaptıkları yeri deneysel çalışmada da özel eğitim dersinin özel eğitim bölümü öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Yine, Sarı ve Bozgeyikli (2003), özel eğitim dersi alan öğretmen adaylarının engelli öğrencilere yönelik tutumlarının özel eğitim dersi almayan öğretmen adaylarına göre anlamlı düzeyde daha olumlu olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, engellilerin eğitimine ilişkin eğitim almış ve engellilerle etkileşimde bulunmuş öğretmenlerin engellilere yönelik tutumlarının, engellilerin eğitimine ilişkin herhangi bir eğitim almamış ve engellilerle etkileşimde bulunmamış öğretmenlere göre daha olumlu bulunmuştur (Özyürek, 2006). Alan yazında öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin engellilere yönelik tutumlarının değiştirmede bilgilendirmenin etkili olduğunu gösteren başka araştırmalar da yer almaktadır (Özyürek, 1977; Özyürek, 2006; Gürsel, 2006; Akbuğa ve Gürsel, 2007; Tavil ve Özyürek, 2009; Şahin ve Güldenoğlu, 2013). Araştırma bulgularından hareketle, zihinsel engelliler öğretmenliği bölümünde okuyan öğretmen adaylarının özel eğitime yönelik aldıkları eğitimin engellilere yönelik olumlu tutum geliştirmelerinde olumlu yönde etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Ailesinde ya da yakın akrabalarında engelli olan öğretmen adaylarının, “kişiler arası ilişkiler”, “çalışma hayatı” ve “yetkinlik-bağımsız yaşam” boyutlarında ailesinde ya da akrabalarında engelli olmayan öğretmen adaylarına göre daha olumlu tutuma sahip oldukları saptanmıştır. Bu bulgudan hareketle, engelli biriyle yaşayan veya engelli yakını olan öğretmen adaylarının engellilere yönelik daha olumlu tutum geliştirildikleri sonucuna varılmıştır. Alan yazında engelli yakını olan bireylerin engellilere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Thompson ve diğ. (2003); Horner-Johnson ve vd., 2002; Sezer, 2012; Çolak ve Çetin, 2014). Örneğin, Sezer (2012) tarafından üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik olumlu tutum geliştirmelerine yönelik yapılan yönelik deneysel bir çalışmada, engelli bireylerle yaşantı geçirme ve onları eğitim ortamlarında ziyaret etmenin engellilere yönelik olumlu tutum geliştirmede etkili olduğu

bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Çolak ve Çetin (2014), çalışmalarında ailesinde engelli birey bulunanların engellilik algısının daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Diğer yandan bu bulgu, engellilerle yakın ilişkide olmanın onlara yönelik tutumları olumlu yönde etkilediğini gösteren diğer araştırma bulgularını da desteklemektedir (Yıldırım ve Dökmen, 2004; Özyürek, 2006; Marom vd., 2007; Sezer, 2012; Çolak ve Çetin, 2014) başka çalışmalar da bulunmaktadır. Bu bulgulara göre engelli bir yakını olmanın engellilere yönelik olumlu tutum geliştirmede önemli bir değişken olduğu, engelli biriyle yaşama ve engelli biriyle etkileşimde bulunmanın engellilere yönelik tutumları üzerinde olumlu yönde etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmada, öğretmen adaylarının bir yakınının engelli bir bebek doğma ihtimaline, karşı bebeği doğurmalı görüşünde olan öğretmen adaylarının, bebeği aldırılmalı görüşünde olan öğretmen adaylarına göre “çalışma hayatı” ve “aile yaşamı” boyutlarında engellilere yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, engelli bebeğin doğması gerektiğine inanan öğretmen adaylarının tutumlarının, kürtaj yapılması gerektiğini söyleyen öğretmen adaylarının tutumlarına göre daha olumlu olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Özürlüler İdaresi Başkanlığının (Özida, 2009), “Engelli bebeğin doğması gerektiğine inananların tutumları, kürtaj yapılması gerektiğini söyleyenlerin tutumlarına göre daha olumludur.” bulgusu ile paralellik göstermektedir. Bu araştırma bulgularına göre engelli bir bebeğin en temel hakkının yaşam hakkı olduğuna olan inancın engellilere yönelik olumlu tutum geliştirmede temel etmenlerden biri olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Öğretmen adaylarının, engellilerin eğitim almaları, engellilerle ilişki kurulması ve çalışma hayatına katılmaları ile ilgili tutumları daha olumludur.
2. Öğretmen adaylarının, özel eğitim dersi kapsamında, engellilerle ilgili edindikleri bilgilerin engellilere yönelik olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağladığı saptanmıştır.

3. Bayan öğretmen adaylarının, erkek öğretmen adaylarına göre engellilerin eğitim almaları ve çalışma hayatına katılmaları ile ilgili düşünceleri daha olumludur.
4. Öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumlarının açıklanmasında devam ettikleri sınıf düzeyi değişkeni tek başına anlamlı değildir.
5. Zihinsel engelliler bölümünde okuyan öğretmen adaylarının engellilere yönelik tutumları, diğer bölümlerde okuyan öğretmen adaylarına göre daha olumludur.
6. Engelli biriyle yaşayan veya engelli yakını olan öğretmen adaylarının engellilere yönelik daha olumlu tutum geliştirdikleri ve engelli bir bireyle yaşama ve etkileşimde bulunmanın engellilere yönelik tutum geliştirmede olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir.
7. Engelli bir bireyin en temel hakkının yaşam hakkı olduğuna olan inancın engellilere yönelik tutumlar üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak engelli bireylerin toplumla bütünleşmesinde okul ortamlarının ne denli önemli olduğu yadsınamaz. Okul ortamlarında engelli bireylerin etkileşimde bulunmanın, tutum değiştirmede, ne denli önemli bir rolünün olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, okul ortamlarında öncelikle engelli bireylerin öğretim ekinliklerine katılımlarının sağlanması gerekmektedir. Bu noktada, öğretmenlere büyük görev düşmektedir. Bu bağlamda, öğretmenlerin görevleri ve aldıkları eğitim gereği engelli bireylere yönelik olumlu tutuma sahip olmaları beklenmektedir. Zira, öğretmenlerin engelli bireylere yönelik gösterecekleri olumlu tutum ve davranışlar hem velilerin hem de diğer öğrencilerin engelli bireylerin yönelik olumlu tutum geliştirmelerine ve onların toplumla bütünleşmesine katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle bazı öneriler geliştirilebilir:

1. Eğitim fakültelerinde okul öncesi ve sınıf öğretmenliği bölümlerinde okutulan özel eğitim dersi kapsamında, teorik çalışmalardan ziyade uygulamalara yer verilerek öğretmen adayları ile engelli çocuklar

etkileşime sokulabilir; bu yolla engelli bireyleri yakından tanımaları ve onlara yönelik olumlu tutum geliştirmeleri sağlanabilir.

2. Sözü edilen programlarında var olan seçmeli dersler arasına engelli bireyleri tanıma ve onlara yönelik olumlu tutum geliştirme sağlayacak ilave dersler konulabilir.
3. Öğretmen adaylarında engelli bireylere yönelik olumlu tutum geliştirmek amacıyla, okullarda uygulanan öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında, engelli çocukların bulunduğu sınıflarda gözlem yapmaları, kaynaştırma eğitimi uygulamalarına katılmaları sağlanabilir.
4. Engelli bireyleri daha yakından tanımak ve onlara yönelik farkındalık geliştirmek amacıyla eğitim fakültelerinde var olan topluma hizmet uygulamaları dersi kapsamında öğretmen adaylarına proje çalışmaları verilebilir.

KAYNAKÇA

- Akbuğa, B., & Gürsel, F. (2007). Bilgilendirme Yoluyla Beden Eğitimi Spor Yüksekokulu öğrencilerinin engelli bireye yönelik değişen tutumları. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 5-8.
- Akman, B. ve Okyay, Ö. (2004). Sınıfında engelli çocuk bulunan ve bulunmayan okul öncesi öğretmenlerinin engelli çocukların kaynaştırılmasına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması. XVIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. 1-3 Ekim. İzmir.
- Alptekin, S., & Batık, Ö. G. M. V. (2013). Özel Eğitim Bölümü Öğrencilerinin Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutumlarına Özel Eğitim Dersinin Etkisi/Effect of Special Education Course on Department of Special Education Students Attitudes toward Persons with Disability.
- Altun, T. ve Gülben, A. (2009). Okul öncesinde özel gereksinim duyan çocukların eğitimindeki uygulamalar ve karşılaşılan sorunların öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*. 28, 253 -272.
- Arkonaç, S. (2001). *Sosyal psikoloji*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd.
- Atıcı, R. (2014). Sınıf İçerisinde Öğrenci Davranışlarına Etki Eden Etmenler. *International Journal of Social Science* Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2445> Number: 28 , p. 413-427
- Avcıoğlu, H., Sazak-Pınar, E. & Öztürk, T. (2005). Kaynaştırma uygulamaları okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan kaynaştırmaya yönelik öğretmen ve anne-baba tutumlarının incelenmesi. *XIV. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı*, 69-89.
- Aydın, A., & Tekneci, E. (2013). Zihin engelliler öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile kaygı düzeyleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(2), 01-12.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bek, H., Gülveren, H., Başer, A. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırma eğitimine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 160-168.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. *Pegem Atf İndeksi*, 1-213.
- Çapa Y., ve Çil, N. (2000). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 69-73.

- Çelik, S. (2011). Öğretmen Tutumları İle İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişki. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi
- Çolak, M., & Çetin, C. (2014). Öğretmenlerin Engelliliğe Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1).
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*, (6th ed.). New York: Routledge.
- Chong, S.K.S., Forlin C., & M.L. Au. (2007). "The Influence of an Inclusive Education Course on Attitude Change of Pre-Service Secondary Teachers in Hong Kong". *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 35(2): 161-79.
- Daşbaşı, S., Kesen, N. F., & Eryılmaz, C. (2013). Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Engellilere Yönelik Tutumları. *Sağlık ve Toplum Yılı*, 23, 35-49.
- Demirel, Ö. ve Ün, K. (1987). Eğitim Terimleri, Ankara: Şafak Matbaası.
- Diken, H. İ. ve Sucuoğlu, B. (1999). Sınıfında zihin engelli çocuk bulunan ve bulunmayan sınıf öğretmenlerinin zihin engelli çocukların kaynaştırılmasına yönelik tutumlarının karşılaştırılması. Ankara Üniversitesi *Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2 (3), 25-39.
- ERG (2014). Eğitim İzleme Raporu. Eğitim Reformu Girişimi. Hata! Köprü başvurusu geçerli değil. EIR2013. 05.05.2017.Web.pdf
- Erden, M. (1995). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Sertifikası Derslerine Yönelik Tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11: 99-104.
- Ergin, Ali, O., Tösten, R., Kaya, M. D., & Köselioğlu, Y. (2014). İlköğretim Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamasıyla İlgili Tutum ve Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Kars İli Örneği). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13).
- Erişkin, A. Y., Kırac, S. Y., & Ertuğrul, Y. (2012). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 193, 200-213.
- Erturan, N. Ç. ve Aslan, E. (1992). Anaokulu, İlkokul ve Orta Dereceli Okullara Öğretmen Olacak Üniversite Öğrencilerinin Özürlülere Karşı Tutumları, I. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildiriler Kitabı, Ankara: YA-PA Yayıncılık.

- Fakolade, O. A., Adeniyi, S. O., & Tella, A. (2009). Attitude of Teachers towards the Inclusion of Special Needs Children in General Education Classroom: The Case of Teachers in Some Selected Schools in Nigeria. *International Electronic Journal of elementary education*, 1(3), 155-169.
- Fırat, T. (2014). Farklı Eğitim Kademelerinde Görev Yapacak Öğretmen Adaylarının Kaynaştırmaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014(18).
- Freedman, J. L., Sears, D.O. & Carlsmith, J. M. (2003). *Sosyal psikoloji* (çev: Ali Dönmez). Ankara: İmge Yayınevi.
- Genç, Y., (2016a) “Gençleri Fiziksel Şiddete İten Sebepler, Öğrenme Yolları ve Şiddet Eğilimleri” Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, JASS, Number: 44 , p. 51-62, Spring II 2016, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3321>
- Genç, Y., (2016b) “Gençlerin Sözel Şiddeti Öğrenme Yolları ve Şiddet Eğilimleri”, ASOS JOURNAL (The Journal of Academic Social Science), Number:30, pp.144-155, ISSN:2148-2489, DOI : Doi Number :<http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.1335>
- Gök, G. (2009). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri ve önerileri. Yüksek lisans tezi (Yayınlanmamış). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri, Kayseri.
- Gürsel, F. (2006). Engelliler için Beden Eğitimi ve Spor Dersi'nin öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarına etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31, 67-73.
- Güven, İ. (2001). Öğretmen yetiştirmenin uluslararası boyutu (UNESCO 45. Uluslararası Eğitim Kongresi). *Millî Eğitim Dergisi*, 150.
- Horner-Johnson W, Keys C, Henry D, Yamaki K, Oi F, Watanabe K, et al.(2002). Attitudes of Japanese students toward people with intellectual disability. *J Intellect Disabil Res*; 46:365-378.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988) İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş, 5.Basım, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kargın T. (2001). Farklı eğitim özgeçmişlerine sahip öğretmenlerin işitme engelli çocuklara yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 34:93-105.

- Kayri, M. (2009). Araştırmalarda gruplar arası farkın belirlenmesine yönelik çoklu karşılaştırma (post-hoc) teknikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 51-64.
- Kılıç, A.F. (2011). Okul öncesi öğretmenlerinin engelli öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik bilgilendirilmelerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin değişimindeki etkililiği. Yüksek lisans tezi (yayınlanmamış). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Okul öncesi Eğitimi Programı, Burdur.
- Küçükahmet, L. (1976). Öğretmen Yetiştiren Kurum Öğretmenlerinin Tutumları. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Kuzu, S. (2011). Öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimine yönelik tutumları ve öz duyarlılık düzeylerinin karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Marom, M., Cohen, D., Naon, D. (2007), "Changing Disability-Related Attitudes And Self-Efficacy of Israeli Children via the Partners to Inclusion Programme, *International Journal of Disability, Development and Education*, 54 (1), 113-127
- Mastropieri, M. A., & Scruggs, T. E. (2017). *The inclusive classroom: Strategies for effective differentiated instruction*. Pearson Higher (Çeviri Editörleri: Mustafa Şahin, Taner Altun). Ankara: Nobel yayınları.
- Miller, J.L., Strain, S.P., Mckinley, J., Heckathorn, K. ve Miller, S. (1993). Preschool placement decisions: Are they predictors of future placement? Policy and practice in early childhood special education series. Educational Resources Information Center, ERIC, ED360771.
- Orel, A.& Zerey, Z. (2004). Sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(1), 23-33.
- Özdemir, H. (2010). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamasına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özaydın, L. ve Çolak, A. (2011). Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ve okul öncesi eğitimde kaynaştırma eğitimi hizmet içi eğitim programına ilişkin görüşleri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 189 – 226.
- ÖZİDA (2009). Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor: Temel Araştırması. Ankara. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.

- Özbaba, N. (2000). Okul öncesi eğitimcilerin ve ailelerin özel eğitime muhtaç çocuklar ile normal çocukların entegrasyonuna (kaynaştırılmasına) karşı tutumları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özyürek, M. (1977). Effects of live, audio and print presentations of a discussion about physical disabilities on attitude modification toward disabled persons in Turkey. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Northern Colorado.
- Özyürek, M. (2006). Engellilere yönelik tutumların değiştirilmesi. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Şahin, H., ve Bekir, H. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 767-779.
- Şahbaz, Ü. ve Kalay, G. (2010). Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının kaynaştırmaya ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(19),116-135.
- Şahin, H. ve Akyol, A. D. (2010). Evaluation of nursing and medical students' attitudes towards people with disabilities. *Journal of Clinical Nursing*, 19(15-16), 2271-2279.
- Şahin, F., & Güldenoğlu, B. (2013). Engelliler konusunda verilen eğitim programının engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 214-239.
- Sarı, H., Çeliköz, N. ve Seçer, Z (2009). An analysis of pre-school teachers' and student teachers' attitudes to inclusion and their self-efficacy. *International Journal of Special Education*, 24, 30-44.
- Sarı-Yıldırım H.; Bektaş, M. & Altıparmak, S. (2010). "Hemşirelik Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi", *Yeni Tıp Dergisi*, S: 27.
- Sarı, H. ve Bozgeyikli, H. (2003) Öğretmen adaylarının özel eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi: karşılaştırmalı bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 183-203.
- Sezer, F. (2012). Engelli Bireylere Karşı Olumlu Tutum Geliştirmeye Yönelik Önleyici Rehberlik Çalışması; Deneysel Bir Uygulama. *e-Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 7, Number: 1. 16-26
- Tavil, Y. Z. ve Özyürek, M. (2009). Gerçekçi bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın özel eğitim öğretmen adaylarının engelli kişilere yönelik tutumlarının değişmesine etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 13(39), 265-276.

- Tervo, R. C., Azuma, S., Palmer, G., & Redinius, P. (2002). Medical students' attitudes toward persons with disability: a comparative study. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, 83(11), 1537-1542.
- Thompson, T. L., Emrich, K. & Moore, G. (2003). The effect of curriculum on the attitudes of nursing students toward disability. *Rehabilitation Nursing*, 28(1), 27-30. doi:10.1002/j.2048-7940.2003.tb01718.x
- TDK, (2016). Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü. Erişim: <http://tdk.gov.tr/index>. Tarih: 1 Mart 2016
- TÜİK(2017). Özürlü İstatistik Sonuçları. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 (Erişim: 2 Nisan 2017).
- Temizkan, M. (2008). Türkçe öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 461-486.
- Yaralı, D. (2015). Öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Education Faculty*, 17(2), 431-455.
- Yavuz, C. (2005). Okul öncesi eğitimde kaynaştırma eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi (yayımlanmamış). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Yıldırım, F. & Dökmen, Z. Y. (2004). Engellilere ilişkin tutumlarla sosyal üstünlük yönelimi, adil dünya inancı ve kontrol odağı inancı arasındaki ilişkiler, 6. Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, 21 Mayıs 2004, Hacettepe, Ankara.
- Yiğiter, S. (2005). Sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğüne ilişkin bilgi düzeyleri ile özel öğrenme güçlüğü olan çocukların kaynaştırılmasına yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.